

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

ЄВГЕНІЯ ПОДОБНА

**ПЕТРО
БОЛБОЧАН**

Харків
«ФОЛІО»
2024

«Я НЕ БОЮСЬ КАЗАТИ ПРАВДУ І НЕ БОЮСЬ СУДА ІСТОРІЇ, МІЙ ПОГЛЯД ПАТРІОТА...»

Одні називають його національним героєм та видатним полководцем, інші — державним зрадником та авантюристом. З одного боку — легендарний полководець, визволитель Криму, страшний сон окупаційної Червоної армії та воєначальник, чий воєнні перемоги не сходили зі шпальт газет. Водночас — людина, яку двічі арештовували, назвали зрадником, і зрештою розстріляли свої. Навіть сто років потому українські історики ламають списи в дискусіях: ким насправді був Петро Болбочан? Навіть із прізвищем полководця виникають проблеми — в одних документах він значиться «Петром Болбочаном», в інших — «Болбачаном», «Балбачаном» та навіть «Белбачаном».

Беззаперечним лишається той факт, що Петро Болбочан — видатна постать української історії й один із найяскравіших героїв доби Визвольних змагань. Учасник Першої світової війни, після революції 1917 р. — активний учасник розбудови українського війська та командир одного з найсильніших підрозділів української армії. Під його командуванням були звільнені від більшовиків Житомир, Полтава та Харків. До історії увійшов і його блискучий похід на Крим 1918 р. Його недолюбувала (а часом і відверто ненавиділа) влада й обожнювали підлеглі. Далекий від політики, він повністю присвятив себе

війні за незалежність України. «Болбочан належав до тих природжених вояків-мистців, чи як їх на старому Запоріжжі називали “характерників”, які вміють підбивати насамперед серця підлеглих їм вояків, уміють прив’язати їх до власної особи, а цим самим і до справи, якій самі служать. Такий люблений підвладними командир-мистець спроможен повести своїх вояків на найнебезпечніше воєнне підприємство, як то говориться в огонь і воду», — згадував полковник Варфоломій Євтимович. «Отаман Болбочан — видатний військовий діяч, справжній лицар, але недосвідчений в політичних інтригах. Умів тримати лад та дисципліну, чим дуже заімпонував Запоріжцям, на чолі яких стояв з початку українського руху», — вторить йому у своїх спогадах генерал-хорунжий Армії УНР Микола Капустянський.

Писати про Петра Болбочана надзвичайно складно. Він прожив усього 35 років, з яких найбільш вивчені лише останні три — ті, що припали на бурхливий час Визвольних змагань. Про дитячі та юнацькі роки полководця невідомо практично нічого, про його участь у Першій світовій війні розповідають лише поодинокі згадки сучасників та сухі записи в посадовому списку. На відміну від багатьох інших учасників Визвольних змагань, він не встиг лишити по собі мемуари. Не збереглося ані його щоденників, ані особистих записів, ані приватного листування. Тексти наказів, рапорти, кілька телефонограм та відкритих листів, написаних уже під час арешту 1919 року — все, що лишилося сучасним історикам від самого Болбочана. Численні ж спогади сучасників: побратимів, громадських діячів та політиків про полковника містять ряд розбіжностей (часто не збігаються факти, дати, місця де в той чи інший час перебував Болбочан) і часто суперечать один одному.

Про Болбочана-полководця, його воєнні перемоги та поразки написано багато, значно складніше дізнатися про Болбочана-людину: його характер, звички, слабкості та сильні сторони. «Болбочан, комендант Республіканців, людина поважного вигляду, зі спокійною, трохи млявою манерою виговору, вдягнутий як завжди чистенько, з чепурно підстриженим волоссям на голові і вусами та бородою а-ля цар Микола II», — таким він запам'ятався побратимові, полковнику Всеволоду Петріву. Підлеглі описували про його простоту в спілкуванні та відкритість, принциповість та справедливість: «Йому вірили всі надзвичайно, бо знали, що він був саме зразком чесноти і порядку. В життю був дуже скромний, без тіні манії величності. Добрий товариш, який ніколи нікого не покинув у біді й засвігди додержував свого слова й обітници. Всі ці прикмети викликали в людини безмежне довір'я і очікування його особою». Неодноразово згадували сучасники про його вірність даному слову та довіру до людей, яка часом межувала з наївністю: «Він вірив в історичну правду як лицарь, він вірив людям, котрим доля дала в руки керму державну, вірив у честь людей. Завжди виступав проти неправди, віддаючи себе на вітар Вітчизни», — писав політик та громадський діяч Сергій Шемет.

Одним із тих, хто зневажав Болбочана, був російський письменник Михайл Булгаков. У своїй «Білій гвардії» він зобразив його саркастично, назвавши полковником Болботуном. Військовий міністр УНР Олександр Жуковський називав його «героєм міфів», а прем'єр-міністр українського уряду Борис Мартос критикував у ньому все — від освіти та способу ведення бойових дій до зовнішності: «на цьому портреті він нагадує скоріше офіцера добровольчеської армії, ніж українського старшину. Його зовнішньому вигляду відповідав

і внутрішній зміст його особи. Листи Болбочана зраджують велику зарозумілість і претенціозність».

Попри десятки спогадів, статей, книжок, досліджень в історії Петра Болбочана усе ще багато білих плям й усе ще більше запитань, аніж відповідей. На деякі з них ми спробуємо знайти відповідь у цій книжці.

Петро Болбочан народився 5 жовтня 1883 року в селі Гіждеу Хотинського повіту Бессарабської губернії (нині — село Ярівка Хотинського району Чернівецької області). Навряд його батьки Федір Олексійович та Єлизавета Григорівна Болбочани могли бодай уявити, яка непроста доля вготована їхньому синові і яку важливу роль він відіграє в історії. Про дитинство та юність майбутнього полководця відомо небагато. Родина Болбочанів не була заможною, його батько та дід були православними священниками, тож спершу Петро Болбочан продовжує сімейну лінію і вступає до Кишинівської духовної семінарії, вчиться там два роки. Втім 1905 року вже 22-річний Болбочан свідомо обирає для себе інший шлях — стати військовим — і вступає до Чугуївського піхотного юнкерського училища, яке готувало офіцерів-піхотинців. Відтоді військовий мундир супроводжуватиме його до останніх днів життя.

Молоді роки Болбочана припали на непростий період в історії Російської імперії. Після розстрілу демонстрації петербурзьких робітників у січні 1905 року починається ряд подій, які історики називають революцією 1905—1907 рр. Росія зазнає нищівної поразки в Російсько-японській війні. Складні умови, в яких живуть селяни та робітники, змушують їх вдаватися до страйків та повстань, які нерідко закінчувалися

розгромами, підпалами маєтків та грабунком поміщиків. Активізуються політичні партії та організації найрізноманітнішого спрямування. Новий імпульс отримує український рух. 17 жовтня 1905 року російський цар Микола II видає Маніфест, яким зокрема проголошує і свободу слова, зборів та союзів та скасовує цензуру. Після багаторічної заборони, українська мова, що понад 40 років була «поза законом», нарешті стає «легальною»: українці отримують право видавати книжки та часописи, навчатися рідною мовою. Саме в цей час вперше свою проукраїнську патріотичну позицію демонструє Петро Болбочан, організувавши в Чугуївському юнкерському піхотному училищі «український гурток для поширення рідного слова». Юнкери діставали літературу з Галичини, влаштовували дискусії та читання. Втім «демократичні свободи» часто лишалися на папері, у війську ж будь-які демократичні нововведення приживалися ще складніше, тож гурток Болбочана існує недовго. Начальник училища Яків Олександрович Фок суворо заборонив його діяльність, а Болбочан, як організатор, отримав усну догану. Полковник армії УНР Михайло Серета згадував про цей епізод так: «Закликав до себе Болбочана і запитав: “Ви знаєте, юнкер, що таке шибениця? Коли про неї не чули, то розпитайте. Надалі жадних мазепинських організацій я в школі не потерплю”». Більше про цей період життя Петра Болбочана майже нічого не відомо.

У 1907 р. Болбочан отримує звання молодшого унтерофіцера, а 1909 року — підпоручика, закінчує навчання й отримує призначення в 38-й Тобольський піхотний полк (з 1912 р. підрозділ отримав нове найменування — імені графа Милорадовича). Того ж 1909 року Болбочан одружується. Його обраницею стає 18-річна Марія Попескул. Долі Болбочана та його

нареченої дуже схожі — обоє — діти православних священників, обоє виростили на Хотинщині та навчалися в Кишиневі (за два роки до весілля Марія Попескул закінчила курс гімназії). Марія Болбочан повністю розділила долю свого чоловіка, часто супроводжуючи його на війні й підтримуючи в складні моменти. Поділяла вона і патріотичні погляди Болбочана — сучасники згадували, що вона постійно, навіть на офіційних заходах, носила українське вбрання.

На місце служби молодий офіцер прибув 22 вересня 1909 року. У 1910 р. полк виводять зі складу Варшавського військового округу, підрозділ залишає своє місце дислокації на території Польщі, перебравшись до Нижнього Новгорода. Тоді ж, згідно з послужним списком, Болбочан виконує обов'язки полкового ад'ютанта, а в травні 1911-го стає помічником полкового ад'ютанта. Також Болбочан у різні періоди служби керує мобілізаційною частиною та командує школою підпрапорщиків. Саме тоді він опановує не менш важливу, аніж тактика та стратегія, науку для командира — пізнає психологію солдата та вчиться керувати особовим складом та здобувати авторитет. Напередодні Першої світової війни — 1 березня 1914 року Петра Болбочана призначають полковим ад'ютантом. У планах молодого офіцера — продовжити військову освіту та вступити до Військової юридичної академії, втім ці плани перекреслює початок бойових дій.

У липні 1914-го починається Перша світова війна, що охоплює всю Європу. Два табори — Антанта (військово-політичний союз, до якого входили Російська імперія, Французька республіка та Велика Британія) та Троїстий союз (до якого увійшли Німецька імперія, Австро-Угорська імперія та Королівство Італія, а після 1915 року — Четверний Союз, який містив крім

Німеччини та Австро-Угорщини Османську імперію та Болгарське царство) розпочинають одну з найкривавіших воєн в історії людства. Українські землі в цей час опиняються чи не в найскрутнішому становищі — розділені між двома супротивними сторонами (адже частина України на той час входила до складу Російської імперії, частина — до Австро-Угорщини), вони перетворюються на арену бойових дій. Українці ж, опинившись у ворожих арміях, вимушені стріляти один в одного.

Петро Болбочан у складі 38-го Тобольського полку теж вирушає на фронт, його підрозділ прямує до Люблінської губернії. Лишаючись на посаді ад'ютанта, він отримує водночас й інші призначення — стає начальником «музикантської команди», командує зв'язківцями, розвідниками та підрозділом кулеметників, очолює II та I роту полку. Протягом першого року війни молодий офіцер бере участь в десятках боїв: поблизу містечка Лащов, під селами Вожучин, Рагузино, Подолін, Промна, Остров, Старе-Хрусти, Новостави, Воля Рожкова. На початку вересня 1914 року Болбочан бере участь у штурмі міста Ярослав, у листопаді того ж року — у битві під Брезінами в рамках Лодзької операції. Після цього — його полк бере участь у боях під Конопницею та Загурже. Згодом його підрозділ вирушає в бік Рави-Руської.

Болбочан швидко завойовує повагу у своєму підрозділі — грамотний, виважений та сміливий офіцер, він вмів тримати себе в руках навіть у надскладних ситуаціях, швидко приймав рішення, дбав про підлеглих та вмів підняти бойовий дух своїх солдатів. Протягом усієї війни, аж до свого поранення, Петро Болбочан постійно перебував на фронті. 9 березня 1916 року під час бою біля села Колодіно біля нього вибухає снаряд, молодий офіцер втрачає свідомість. Військові лікарі діагностують

у нього контузію — з крововиливом у сітківку ока й нестерпним головним болем. Втім Болбочан не їде в госпіталь, а лишається в підрозділі. 22 травня 1916 року він отримує звання штабскапітана. Полковник Михайло Середа згадує про ще одне поранення, якого немає в послужному списку Болбочана. За словами Середи, у квітні 1916 року під Нарочем Болбоча отримав поранення в груди. Те ж повторює й інший сучасник Сергій Шемет. Втім сучасні історики сходяться на думці, що сталася помилка й Болбочан отримав це поранення на рік пізніше — 4 квітня 1917 року. Лікування триває кілька місяців, і до свого підрозділу він повертається лише восени 1917-го.

Наприкінці 1916 року в підпорядкування Болбочана переходять усі кулеметні підрозділи на правах батальйонного командира. На початку переламного 1917 року Болбочана відряджають до штабу 10-ї піхотної дивізії, де його готують до прийняття нової посади — командира обозу дивізії.

За час Першої світової війни мужність Болбочана раз за разом відзначають високими нагородами — орденами св. Анни III ст. (з мечами та бантом), св. Станіслава II ст. (з мечами), св. Анни II ст. (з мечами), св. Станіслава III ст. (з мечами та бантом).

На плечі Болбочана періодично лягає і робота з поповненнями, що прибувають на фронт. Втім керувати новобранцями стає дедалі складніше, адже, користуючись вкрай складною соціально-політичною ситуацією в Російській імперії, у тилу активно працюють агітатори, закликаючи солдатів до революції та непокори командирам. Тут, на передовій Першої світової війни, молодий офіцер здобуває неоціненний досвід, який вже зовсім скоро знадобиться йому на іншій війні — для боротьби за незалежність України.

ЗМІСТ

<i>«Я не боюсь казати правду і не боюсь суда історії, мій погляд патріота...»</i>	3
На хвилях революції	11
Початок радянсько-української війни	15
Битва за Київ	20
Три тижні пекла	33
Київ — Харків	40
Похід на Крим	45
На кордоні	59
Повстання проти гетьмана	69
Втрата Лівобережжя	81
Перший арешт	89
Станіславів	98
Другий арешт та суд	105
Останні дні полковника Болбочана	115
<i>Короткий список використаних джерел</i>	123